

ΟΙ ΦΟΙΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ:
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΙΑΤΡΙΚΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΑΙ
ΤΩΝ ΜΑΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΣΤΗΝ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΠΑΣΤΕΡ ΠΕΡΙΟΔΟ
(ΤΕΛΗ ΤΟΥ 19^{ου} ΚΑΙ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 20^{ου} ΑΙΩΝΑ)

Στις σελίδες που ακολουθούν παρουσιάζονται τα πρώτα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν ύστερα από συστηματική αποδελτίωση τμήματος αρχαιολογικού υλικού που βρίσκεται στο Ιστορικό Αρχείο του Πανεπιστημίου Αθηνών¹, των *Πρυτανικών Λόγων* της περιόδου 1873-1910. Πρόκειται για μια πρώτη καταγραφή, που θα χρησιμοποιηθεί για τη συγγραφή της κοινωνικής και οικονομικής ιστορίας της σύγχρονης Αθήνας κατά την περίοδο 1834-1950, ερευνητικό πρόγραμμα που διευθύνω και θα ολοκληρωθεί το 2007².

Η επεξεργασία των αρχείων αυτών αποσκοπεί στη μελέτη ζητημάτων της κοινωνικής ιστορίας της ιατρικής, η οποία συνδέεται άμεσα με την ιστορία του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Ένα πρώτο θέμα είναι οι διαδικασίες διάχυσης των ανακαλύψεων του Παστέρ και κυρίως της πρακτικής της αποστείρωσης αρχικά στο ιατρικό σώμα και στις μαίες και στη συνέχεια στον πληθυσμό και ιδίως στις νέες μητέρες – είναι γεγονός ότι η διάδοση αυτής της πρακτικής επέφερε στις τότε αναπτυγμένες κοινωνίες μια σημαντική μείωση της βρεφικής θνησιμότητας και ως εκ τούτου πληθυσμιακή αύξηση.

Κατά δεύτερον, εξετάζεται η ίδια η κοινωνική συγκρότηση του ιατρικού σώματος, το οποίο αποτελεί τμήμα της τοπικής ελίτ με αδιαμφισβήτητο κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό κύρος³. Η σταδιακή συγκρότηση ενός σύγχρονου συστήματος υγείας στα τέλη του 19ου αιώνα και η βελτίωση της δημόσιας υγείας

1. Η έρευνα αυτή χρηματοδοτήθηκε το 1998 από τον Ε.Λ.Κ.Ε. του Ε.Κ.Π.Α.

2. Αυτή η έρευνα χρηματοδοτείται από το πρόγραμμα ΕΠΕΑΕΚ II στα πλαίσια του έργου «Πυθαγόρας: ενίσχυση ερευνητικών ομάδων στα Πανεπιστήμια» με 75% από το Ε.Κ.Τ. και 25% από εθνικούς πόρους

3. Βλέπε Eugénie BOURNOVA, «Santé publique et corps médical en transition: le cas de la Crète au début du XXe siècle», στο *Annales de Démographie Historique* 1996, σ. 119-136.

είναι τα πιο εμφανή στοιχεία συνάρθρωσης της ιατρικής προόδου με την πολιτική βούληση αποτελούν δείκτες εκσυγχρονισμού και φανερώνουν την αποδέσμευση των διανοητικών, θεσμικών και κοινωνικών συνθηκών γέννησης ενός τέτοιου συστήματος.

Πράγματι, κατά την περίοδο που ερευνώ, δηλαδή το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα και την πρώτη δεκαετία του 20ού, σημειώθηκε ζωηρά αισθητή επιδίωξη για ανώτατες σπουδές στο μοναδικό τότε πανεπιστήμιο της χώρας, με προεξάρχουσες επιλογές, βεβαίως, τη Νομική και τη Ιατρική Σχολή.

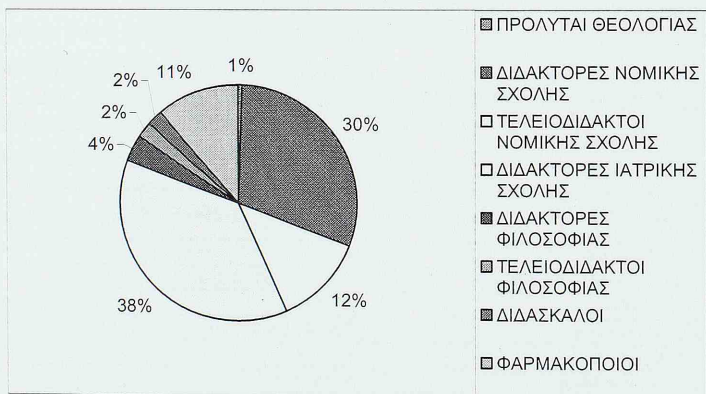
1. Η ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ: ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΚΑΤΑ ΣΧΟΛΗ: Η ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΟΙ ΑΠΟ ΤΗΣ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ 1837 ΜΕΧΡΙ ΤΕΛΟΥΣ ΤΟΥ 1873 ΠΤΥΧΙΟΥΧΟΙ										
ΚΑΤΑ ΧΩΡΕΣ		ΠΡΟΛΥΤΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ	ΔΙΔΑΚΤΟΡΕΣ ΝΟΜΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ	ΤΕΛΕΙΟΔΙΔΑΚΤΟΙ ΝΟΜΙΚΗΣ	ΔΙΔΑΚΤΟΡΕΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ	ΔΙΔΑΚΤΟΡΕΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ	ΤΕΛΕΙΟΔΙΔΑΚΤΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ	ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ	ΦΑΡΜΑΚΟΠΟΙΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
Κωνσταντινουπολίται και Θράκες			8	2	26	1		3	4	44
Μακεδόνες			6	3	25	1	1	4	1	41
Ηπειρώται και Αλβανοί		1	24	8	58	10		1	11	113
Θεσσαλοί			6	4	41	1		1	6	59
Στερεοελλαδίται		2	140	57	154	10	6	9	38	416
Πελοποννήσιοι		5	295	156	284	31	20	11	12	923
Νησιώται	Ιόνιοι	2	30	6	32	4			9	83
	Πελοποννή- σου	1	22	6	17	1	3	1	14	65
	Ευβοίας και Σποράδων		24	5	24	3	2	4	10	72
	Κυκλάδων	1	45	11	63	9	8	11	12	160
	Κρήτης		14	6	31	3	1	2	2	59
	Κύπριοι		3		2					5
	Μικράς Α- σίας		26	3	30	3	4	5	6	77
Μικρασιανοί			11	2	19	2	1	1	3	39
ΣΥΝΟΛΟ		12	654	269	806	79	46	53	23	2156
								7		

**ΠΤΥΧΙΟΥΧΟΙ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΟΧΗ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ: 1837-1873**

**ΠΤΥΧΙΟΥΧΟΙ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΑΤΑ ΣΧΟΛΗ: 1837-1873**

2. Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1875-1910: Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Κατά τα πρώτα πενήντα χρόνια της λειτουργίας του Πανεπιστημίου Αθηνών (1837-1887) η Ιατρική Σχολή⁴ απένευε τον τίτλο του διδάκτορα σε 2.340 φοιτητές –σχεδόν 50% περισσότερους από τη Νομική Σχολή– ενώ από το Φαρμακευτικόν Σχολείον αποφοίτησαν μόνο 379 (το Φαρμακευτικό Σχολείο ιδρύθηκε το 1841 και η διάρκεια σπουδών ήταν δύο χρόνια): στην απογραφή του πληθυσμού το 1879 υπήρχαν στην Αθήνα 73 φαρμακεία. Η κατανομή των πτυχιούχων και των τελειοδιδασκων των τεσσάρων σχολών κατά τη διάρκεια της πρώτης πενηκονταετίας είναι σύμφωνα με τα μητρώα η παρακάτω:

1837-1887		
Α. Θεολογική Σχολή		
Διδάκτορες		2
Προλύται		61
Τελειοδιδάκτοι		14
Β. Νομική Σχολή		
Διδάκτορες	1.598	
Τελειοδιδάκτοι	697	

4. Από τους 54 καθηγητές που δίδασκαν κατά το ακαδημαϊκό έτος 1873-74, στην Ιατρική Σχολή υπηρέτουσαν οι εξής 18 (κατά αρχαιότητα του διορισμού τους):

ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ 1873-74		
ΟΝΟΜΑ ΚΑΙ ΕΠΩΝΥΜΟ	ΚΑΤΑΓΩΓΗ	ΕΤΟΣ ΔΙΟΡΙΣΜΟΥ
Αλέξιος Πάλλης	Ήπειρος	1837
Δαμιανός Γεωργίου	Μακεδονία	1840
Γεώργιος Χ. Πριναρής	Ήπειρος	1847
Γεώργιος Α. Μακκάς	Χίος	1849
Μιλτιάδης Βενιζέλος	Αθήνα	1852
Θεόδωρος Αφεντούλης	Θεσσαλομαγνησία	1852
Διονύσιος Αιγινίτης	Αίγινα	1855
Ανδρέας Αναγνωστάκης	Κρήτη	1856
Κωνσταντίνος Βουσάκης	Ήπειρος	1856
Δημήτριος Γ. Ορφανίδης	Σμύρνη	1857
Αντώνιος Βιτσάρης	Ψαρά	1862
Σπυρίδων Μπαλάνος	Ήπειρος	1862
Παναγ. Γ. Κυριακός	Πελοπόννησος	1862
Χαρ. Πρετ. Τυπάλδος	Κεφαλονιά	1863
Θεόδωρος Αρεταίος	Πελοπόννησος	1864
Κωνσταντίνος Δηλιγιάννης	Πελοπόννησος	1864
Παύλος Ιωάννου	Μακεδονία	1868
Σπυρίδων Ι. Μαργίνας	Ακαρνανία	1874

Γ. Ιατρική Σχολή	
Διδάκτορες	2.340
Δ. Φιλοσοφική Σχολή	
Διδάκτορες-Φιλολόγοι	167
Τελειοδίδασκτοι-Φιλολόγοι	106
Διδάκτορες-Μαθηματικοί	39
Τελειοδίδασκτοι-Μαθηματικοί	7
Διδάκτορες-Φυσικοί	24
Τελειοδίδασκτοι	3
Διδάσκαλοι Ελληνικών Σχολείων (κατά το Βασιλικό διάταγμα της 18/10/1850)	125
Φαρμακευτικό Σχολείο	379

Σε σύνολο 4.170 διδασκόντων μέχρι το 1887, οι περισσότεροι από τους μισούς προέρχονται από την Ιατρική Σχολή. Επιπλέον παρατηρείται ότι μέσα σε 15 χρόνια τριπλασιάστηκε ο αριθμός των γιατρών: από το 1837 έως το ακαδημαϊκό έτος 1872-73 είχαν αποφοιτήσει μόλις 812, ενώ μέχρι το 1887 ο αριθμός έφθασε τους 2.340. Έτσι η αναλογία ιατρικής υποστήριξης είναι, το 1873, ένας γιατρός για 2.540 κατοίκους (525 γιατροί σύμφωνα με την αναφορά στον αντίστοιχο πρωτανικό λόγο και 574 σύμφωνα με το συνοπτικό πίνακα του ίδιου έτους), ενώ το 1887 η σχέση γίνεται 1:1000!

Μόλις 20 χρόνια αργότερα, το 1907, ο αριθμός των διδασκόντων της Ιατρικής διπλασιάζεται και πάλι (5.810), με αποτέλεσμα να αναλογεί ένας γιατρός στους 450 κατοίκους περίπου. Είναι προφανές ότι η αναλογία, που εδώ αναφέρεται στο σύνολο του ελληνικού πληθυσμού (1907: 2.642.000 κάτοικοι), είναι ακόμα πιο ευνοϊκή στον αστικό χώρο και κυρίως στην πρωτεύουσα, ενώ είναι δυσμενέστερη στον αγροτικό κόσμο: το 1879 απογράφηκαν στην Αθήνα, η οποία αριθμούσε 68.659 κατοίκους, 203 γιατροί άρα αντιστοιχούσε ένας γιατρός σε 338 κατοίκους.

Πολύ ενδιαφέροντα είναι τα στοιχεία που προκύπτουν από τον πρωτανικό λόγο που εκφώνησε τον Ιανουάριο του 1902 ο Κ. Μ. Μητσόπουλος:

[...] Αλλά καθ' όσον αφορά την εις το πανεπιστήμιον φοίτησιν των σπουδαστών οφείλω μετά λύπης να παρατηρήσω, ότι πολλοί τούτων, καίτοι εξηναγκάσθησαν αυτοπροσώπως να προσέλθωσιν εις το πανεπιστήμιον, απήλθον αμέσως άμα τη εγγραφή ή ανανεώσει της εγγραφής αυτών εις τας πατρίδας των, ουδόλως διακουσάντες των μαθημάτων, άτινα επιβάλλει αυτοίς ο νόμος, όπερ βλαπτικώτατον τη επιστήμη. Τίνα δε τα αίτια τούτου του παρόντος, ουδείς όμως θ' αρνηθή, ότι κυρία αιτία του κακού τούτου είνε, εκτός των βαρυτάτων εκπαιδευτικών τελών, το δαπανηρόν του εν

Αθήναις βίου, εις ον το βαλάντιον πολλών αληθώς επιμελών σπουδαστών αδυνατεί ν' αντέχη. Αν όμως υπήρχε βίος συναδελφικός μεταξύ των φοιτητών και προνοιὰ τις περί κατοικίας και διατροφῆς των πτωχοτέρων, ως γίνεται εν Κοπεγχάγη και αλλαχού, το κακόν τούτο ἤθελε σημαντικῶς ελλᾶτωθῇ. Αλλά δυστυχῶς δυσχερέστατον τούτο εισέτι παρ' ἡμῖν, διότι ὁ Ἕλλην φοιτητὴς δεν εσυνήθισε να υποβάλῃ εαυτὸν εις κανονισμοὺς και πειθαρχίαν, ως εν Γερμανίᾳ, εν ἣ μεγάλᾳ κατορθοῦνται διὰ των μηνιαίων καταβολῶν των φοιτητῶν, δι' ὧν συντηροῦνται λέσχαι, νοσοκομεῖα, οικονομικά συσσίτια, αναγνωστήρια κ.τ.λ.

Αφότου δε ιδρύθῃ το εθνικὸν πανεπιστήμιον ἄχρι σήμερον παρατηρήθη φαινόμενον παραδοξότατον, μόνον εν Ελλάδι συμβαῖνον, ἥτοι υπερτροφία μεν εν τῇ νομικῇ και ιατρικῇ σχολῇ, ατροφία δε εν ταῖς ἄλλαις σχολαῖς, προ πάντων δε εν τῷ τμήματι ἐκείνῳ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, εν ᾧ ερευνᾶται και διδάσκεται ἡ πανσοφία και χρησιμότης τῆς φύσεως και των διεπουσῶν αὐτὴν δυνάμεων, διὰ τῆς σπουδῆς των ὁποίων προάγονται πνευματικῶς και υλικῶς τα ἔθνη και ευημεροῦσι.

Προς θεραπείαν του κακοῦ τούτου πολλοὶ των προκατόχων πρυτάνεων προέτειναν διαφόρους τρόπους, ἀλλ' ἀπέτυχον ἢ δεν εισηκούσθησαν, το δε κακόν εξακολουθεῖ, καίτοι γνωστόν τοῖς πᾶσι τυγχάνει, ὅτι πληθώρα νομικῶν και ιατρῶν ὑπάρχει εν Ελλάδι, δυσανάλογος προς τον πληθυσμόν και την οικονομικὴν εὐεξίαν του κράτους, οἵτινες μη δυνάμενοι να ζήσωσι διὰ του επαγγέλματος αὐτῶν ἐπιδιώκουσι δημοσίας θέσεις.

Εν Ελλάδι εις φοιτητὴς ἀναλογεῖ προς 1.460 κατοίκους				
εν Ρουμανίᾳ	“	“	“	1.987 “
εν Βυρτεμβέργῃ	“	“	“	1.557 “
Εν Ελλάδι εις φοιτητὴς τῆς νομικῆς ἀναλογεῖ προς 2.350 κατοίκους				
“	“	ιατρικῆς	“	7.170 “
εν Ρουμανίᾳ	“	νομικῆς	“	5.927 “
“	“	ιατρικῆς	“	9.468 “
εν Βυρτεμβέργῃ	“	νομικῆς	“	7.486 “
“	“	ιατρικῆς	“	7.970 “

Ἡ πληθώρα αὕτη και ἡ δυσαναλογία των νομικῶν και ιατρῶν ως προς τον πληθυσμόν του Ἑλληνικοῦ κράτους και ἡ μεγάλη διαφορὰ προς τα πανεπιστήμια τῆς Ρουμανίας, τῆς Βυρτεμβέργης και πολλῶν ἄλλων κρατῶν αἰτίαν ἔχουσι κατὰ την γνώμην ἡμῶν οὐχὶ την ἐπιείκειαν των ἐξετάσεων, ως εσφαλμένως λέγουσι τινές, ἀλλὰ διότι οἱ φύσει φιλομαθεῖς και φιλόπονοι Ἕλληνες ἀγνοοῦσιν εισέτι, ὅτι ὑπάρχουσι και ἄλλαι ἐπιστήμαι μορφωτικαί του νου και τῆς καρδίας, τερπναὶ και πλουτοπαραγωγικαί. Καὶ τούτο εἶνε μέλημα τῆς πολιτείας, καιρὸς δ' εἶνε να στραφῇ ἡ φιλομάθεια του Ἑλληνι-

κού λαού προς την γεωπονία και κτηνοτροφία, την μεταλλευτική και μεταλλουργία, την δασονομία, την μηχανική και ηλεκτρολογία, την χημειοτεχνία και βιομηχανία, αΐτινες είνε επιστήμαι όπως η ιατρική και νομική.

Και αι κατά το λήξαν ακαδημαϊκόν έτος γενόμεναι διδακτορικά εξετάσεις⁵ επεβεβαίωσαν την πληθώραν εν ταις σχολαίς της νομικής και ιατρικής. Διότι ενώ οι λαβόντες δίπλωμα θεολόγοι και φυσιογνώσται αναλογούσιν 1: 486.000 κατοίκους, οι μεν νομικοί αναλογούσιν 1: 10.860 κατοίκους, οι δε λαβόντες άδειαν ιατροί 1: 16.000 κατ. Κατ' επισήμους δε πληροφορίας υπήρχον τω 1900 εν τω Ελληνικώ Βασιλείω εκτός της Επτανήσου φορολογούμενοι δικηγόροι 1.580 και ιατροί 1.534⁶. Όστε εις μεν δικηγόρος αναλογεί προς 1.380, εις δε ιατρός προς 1.422 κατοίκους, αναλογία, ήτις ουδαμού γης παρατηρείται, π.χ. εν Γερμανία, εν η παραπονοούνται διά την πληθώραν των ιατρών, υπάρχουσι 27.374 ιατροί, ήτοι εις ιατρός προς 2.000 κατοίκους. Την μεγίστην δε πληθώραν δικηγόρων και ιατρών έχουσιν αι Αθήναι, ήτοι δικηγόρους μεν 503 και ιατρούς 291, επομένως εις δικηγόρος υπάρχει μεταξύ 218 Αθηναίων, και εις ιατρός μεταξύ 378, ενώ εν Βερολίνω, τω κέντρω της γερμανικής αυτοκρατορίας, αναλογεί εις ιατρός προς 798 κατοίκους και εν Λειψία προς 1.094. Όθεν εν Αθήναις υπάρχουσιν ιατροί διπλάσιοι των εν Βερολίνω και τριπλάσιοι περίπου των εν Λειψία⁷.

Είναι μάλλον φανερό ότι η αναλογία του συνολικού αριθμού των φοιτητών προς τον πληθυσμό του Ελληνικού κράτους είναι στα ίδια επίπεδα με τις πόλεις της Γερμανικής Αυτοκρατορίας και ότι η διαφορά εντοπίζεται στην αναλογία των πτυχιούχων· παρά τις προσπάθειες ερμηνείας που κατέβαλε ο πρύτανης, η απόντηση στο φαινόμενο βρίσκεται εν μέρει στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Για την εγγραφή των φοιτητών απαιτούνταν το απολυτήριο ενός εκ των γυμνασίων του κράτους (το 1907 υπήρχαν συνολικά 39 γυμνάσια με 5.293 μαθητές). Η μεγάλη αύξηση του αριθμού των φοιτητών που σημειώθηκε μετά το 1862 προκάλεσε αρκετές συζητήσεις στον ακαδημαϊκό κόσμο. Ο Ι. Πανταζίδης, στο

5. «Κατά τας εξετάσεις δε ταύτας η μεν νομική σχολή εκ 294 εξετασθέντων υποψηφίων απέρριψε 19, ήτοι 6,4%, η δε ιατρική κατά μεν τας διδακτορικάς εξετάσεις εκ των 212 υποψηφίων απέρριψε μόνον 2, ήτοι 0,9%, κατά δε τας επ' άδεία εκ των 235 απέρριψε 3, ήτοι 1,27%».

6. «Εις τον αριθμόν τούτον πρέπει να προστεθώσι και 5% επιστημόνων, οΐτινες διά διαφόρων μέσων κατορθοῦσι να μη φορολογούνται».

7. «Τους πλείστους δικηγόρους έχουσιν αι υπό την δικαιοδοσίαν του εφετείου Αθηνών υπαγόμεναι επαρχία, ανερχομένους εις 735, κατά την αναλογίαν 1: 966 κατοίκους. Επαρχία έχουσα τους πλείστους σχετικώς δικηγόρους είνε η ευφορωτάτη Αιγιάλεια, ήτις καίτοι μη έχουσα πρωτοδικείον, έχει 26 δικηγόρους επί 21.550 κατοίκων, ήτοι 1: 828 κατοίκους. Μετά τας Αθήνας αι Πάτραι έχουσι τους πλείστους δικηγόρους και ιατρούς, διότι επί 40.000 κατοίκων υπάρχουσι δικηγόροι 174 και ιατροί 91, ήτοι εις δικηγόρος επί 228 κατοίκων και εις ιατρός επί 440 κατοίκων».

Χρονικόν της πρώτης πεντηκονταετίας του ελληνικού πανεπιστημίου, το 1889, αναφέρεται στο θέμα αυτό με γλαφυρό τρόπο:

Η εκπληκτική αύξησης του πλήθους των φοιτητών δεν εξήγειρε ούτε την χαράν ούτε τον θαυμασμόν των πρυτάνεων, αλλά τουναντίον πολλοί μεν ανέγραφον ξηρώς τον μέγαν αριθμόν των φοιτητών καταπνίγοντες πάσαν παρατήρησιν, πολλοί δε μετά θάρρους απεκάλυπτον την αιτίαν του κακού και διά παντοίων παραινήσεων ηγωνίζοντο ν' αναχαιτίσωσιν αυτό ως επιβλαβές εις τε το Πανεπιστήμιον και την πολιτείαν. Διότι απεδείχθη ότι η αύξησις αύτη δεν προήλθεν εκ της εν έτει 1858 προσθήκης τριών έτι γυμνασίων εις τα υπάρχοντα, όπως πολλοί παραμυθητικώς έλεγον, αλλ' εκ της επαναστατικής ορμής και της αχαλινωσίας, ήτις κατήλθε μέχρι των γυμνασίων και σχολείων. Διά τούτο και ο κατά το 1864 διευθύνων το υπουργείον της παιδείας Α. Κουμουνδούρος συνεκάλεσε πολυπληθές συμβούλιον προς εύρεσιν μέσων κατασταλτικών της τοσαύτης περί την έκδοσιν απολυτηρίων ευκολίας. Αλλ' η τοιαύτη απόπειρα εις ουδέν κατέληξεν ενάρεστον αποτέλεσμα. Το κακόν δεν ανεχαιτίσθη, αλλά τουναντίον δύναται να είπη τις οτι εκ των γυμνασίων του κράτους, τα οποία επολλαπλασιάσθησαν εις αριθμόν υπέρογκον και πάντη δυσανάλογον προς τον πληθυσμόν του Ελληνικού Βασιλείου -υπάρχουσι την σήμερον πλην των ιδιωτικών 33 δημόσια γυμνάσια εν Ελλάδι- από του 1862 μέχρι της σήμερον απελύθησαν φοιτηταί πλείστοι και κατά το πλείστον αστοιχειώτοι και απαιδαγώγητοι (σ.177).

Τα τέλη που καλούνταν να πληρώσουν οι φοιτητές ήταν, μέχρι το 1871, 3 δρχ. για την εγγραφή και 1 δρχ. για την ανανέωση μετά το 1871 (έως και τη δεκαετία του 1880) έφθασαν τις 10 δρχ. και για την εγγραφή και για την ανανέωση, των δε διδακτορικών εξετάσεων έφθασαν τις 100 δρχ. και σύντομα τις 112.

Από το 1862, με το Διάταγμα της 8ης Δεκεμβρίου, οι πρακτικές εξετάσεις - που μέχρι τότε διενεργούνταν από το Ιατροσυνέδριο- για τη λήψη της άδειας «του μετέρχεσθαι το ιατρικόν επάγγελμα» ανατέθηκε στην Ιατρική Σχολή. Σε αυτό διαβάζουμε:

Άρθρον 1. Εν έτος μετά την αναγόρευσιν είναι δεκτός ο διδάκτωρ εις πρακτικές εξετάσεις επί προσαγωγή τού δε διπλώματος αυτού και αποδείξεων επισήμων, εκδιδομένων υπό των αρμοδίων Καθηγητών και μαρτυρουσών ότι ησκήθη επί δύο Σχολικά εξάμηνα εν τε τω πολιτικώ νοσοκομείω Αθηνών, τη Αστυκλινική και τω Μαιευτηρίω, όπου γίνεται επισήμως κλινική διδασκαλία.

Αι εξετάσεις αύται συνίστανται:

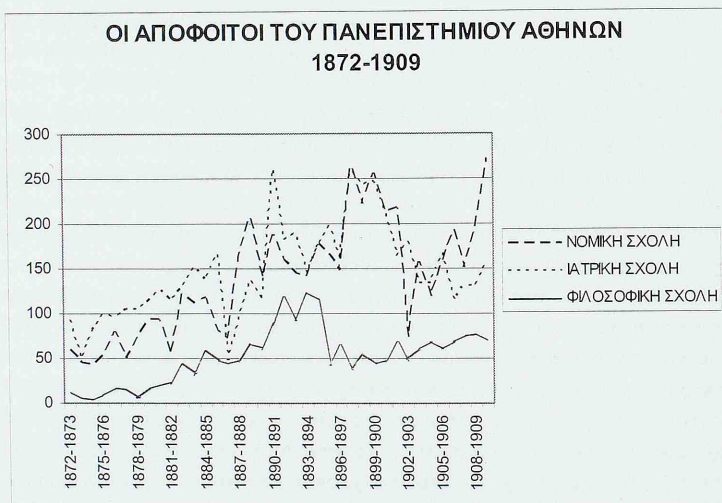
α) Εις πρακτικές δοκιμασίας περί την φαρμακολογίαν, χειρουργικήν, μαιευτικήν και ιατροδιδασκτικήν.

β) Εις κλινικήν δοκιμασίαν επί ασθενούς πάσχοντος εσωτερικόν τι νόσημα.
 γ) Εις κλινικήν δοκιμασίαν επί αρρώστου πάσχοντος χειρουργικόν τι πάθος, γίνονται δε εις δύο συνεδριάσεις, ων η μὲν αφορά τας ἐν τῷ εδαφίῳ α' δοκιμασίας η δὲ τας ἐν τοῖς εδαφίοις β' καὶ γ'.

Ἄρθρον 2. Ἡ κλινικὴ ἐξέτασις γίνεται ἐν τῷ πολιτικῷ νοσοκομείῳ Ἀθηνῶν ἢ ἐν τῇ Ἀστυκλινικῇ, διαρκεῖ δὲ οὐχὶ ἑλάσσον της 1½ ὥρας, οὐδὲ πλέον των δύο ὡρῶν, καὶ τὸ μὲν ἥμισυ τοῦ χρόνου τούτου ὁ υποψήφιος ἐξετάζεται περὶ τὴν ἰατρικὴν κλινικὴν, τὸ δὲ ἕτερον ἥμισυ περὶ τὴν χειρουργικὴν.

Μέχρι καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα οἱ ἐξετάσεις φαίνεται πὼς ἦταν μάλλον χαλαρές ἀφοῦ τὴν ἀκαδημαϊκὴ χρονιά 1901-1902

ἐξητάσθησαν 165, ἐξ ὧν οὐδεὶς ἀπερρίφθη, 23 δὲ ἔλαβον τὸν βαθμὸν ἀρίστα, 124 τὸν βαθμὸν λίαν καλῶς, καὶ μόνον 18 τὸν βαθμὸν καλῶς. Ἐν τῇ αὐτῇ Σχολῇ υπέστησαν τὴν πρακτικὴν ἐξέτασιν πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ ἱατρικοῦ επαγγέλματος 193, ἐξ ὧν οὐδεὶς ἀπερρίφθη.

3. ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΑΣΚΗΣΗ ΤΩΝ ΔΙΔΑΚΤΟΡΩΝ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΜΑΙΩΝ

ΑΣΤΥΚΛΙΝΙΚΗ

Συστάθηκε με το Β. Διάταγμα στις 10 Αυγούστου 1856 και λειτούργησε από την 14η Νοεμβρίου 1856 στην οικία Γ. Σκουζέ, στην οδό Καλαμιώτου, κοντά

στην Καπνικαρέα· υπό τη διεύθυνση του Δ. Γ. Ορφανίδη, μέχρι το Σεπτέμβριο του 1863, προσήλθαν 14.040 ασθενείς. Πέραν του ευεργετήματος αυτού η χρησιμοποίησή της ήταν τεράστια και για την τελειοποίηση των νέων γιατρών. Το ίδρυμα όμως παρουσίαζε μεγάλες ελλείψεις στην υποδομή του, με σημαντικές επιπτώσεις στην επιστημονική κατάρτιση των γιατρών. Στο λόγο του ο Π. Παπαρρηγόπουλος, το 1863, αναφέρει:

Ημείς εν τη πρωτευσίῃ δεν ηνυχήσαμεν να αποκτήσωμεν ἄξιον λόγου Νοσοκομεῖον ου μόνον διὰ τας ἀλλεπαλλήλους του τόπου συμφοράς, ἀλλὰ και διότι δεν συνείθισαν ἐτι της ἐσω και ἐξω Ελλάδος οι κάτοικοι να καταφεύγωσιν εἰς νοσοκομεῖα, όταν στεροῦνται των μέσων της θεραπείας. Ἡ Αστυκλινική θεραπεύει μέχρι τινός την ουσιώδη ταύτην ἔλλειψιν, δίδουσα την επικουρίαν αὐτῆς και ἐν τῷ καταστάματι και κατ' οἶκον, ου μόνον δε τοῦτο ἀπεργάζεται, ἀλλὰ και οἶον φυτώριον χρησιμεύει εἰς τελειοποίησιν των ἐξερχομένων του Πανεπιστημίου διδασκῶρων. Κατ' ἔτος 25 μέχρι 30 διδάκτορες φοιτῶσιν εἰς αὐτήν, ἀναλαμβάνουσιν ασθενεῖς ἐν τῷ καταστάματι και κατά την πόλιν, εφαρμόζουσιν εἰς την θεραπείαν των νοσούντων το σύνολον των επιστημονικῶν γνώσεων, ας ἐκτίσαντο και παρασκευάζονται κατά μικρόν εἰς την ὅλως ἀνεξάρτητον ἐξάσκησιν του ἱατρικοῦ επαγγέλματος.

Όθεν διὰ την διπλήν ταύτην της Αστυκλινικῆς ἐπαγγελίαν, της θεραπείας των ἐνδῶν ἀσθενῶν και της τελειοποιήσεως των ἱατρῶν, δικαίως δύναται να θεωρηθῇ αὕτη ὡς ἐν των ευεργετικωτάτων παρ' ἡμῖν ἱδρυμάτων.

Η ευχή του Παπαρρηγόπουλου να προσέλθουν αρωγοί στο έργο της Αστυκλινικής οι ομογενείς δεν εισακούσθηκε. Οι δαπάνες της παρέμειναν εις βάρος του Δημοσίου και κυρίως του Πανεπιστημίου – αφού μεταστεγάστηκε σε ένα από τα ακίνητά του, την (μικρή) οικία του Γ. Γ. Παπαδόπουλου. Ωστόσο ο αριθμός των ασκουμένων συνεχώς αυξανόταν: ενώ στα πρώτα χρόνια της λειτουργίας της οι εγγεγραμμένοι κυμαίνονταν από 18 έως 24 το χρόνο, τη δεκαετία του 1880 έφθασαν τους 150. Οι δε άρρωστοι, στους οποίους χορηγήθηκε ιατρική βοήθεια και φάρμακα είτε κατ' οίκον είτε στην Αστυκλινική, από 2.000 περίπου που προσέρχονταν κατά μέσον όρο τα πρώτα χρόνια, αργότερα διπλασιάστηκαν και το 1880-81 ήταν 5.224. Το 1901, και ενώ διευθυντής ήταν ο καθηγητής Μ. Χατζημιχάλης, η προσέλευση των ασκουμένων εντάθηκε:

Εκ δε των κατά το ακαδημαϊκόν ἔτος 1899-1900 ἐν τῷ καταλόγῳ της Αστυκλινικῆς ἐγγραφέντων 232 διδασκῶρων, 180 μὲν ἔλαβον ἀπόδειξιν της ἐν αὐτῇ πρακτικῆς ἀσκήσεως, οι δε λοιποὶ 52 δὲν συνεπλήρωσαν εἰσέτι το ὑπὸ του νόμου οριζόμενον ἐννεάμηνον χρονικόν διάστημα [...]

Εκ δε των κατά το ακαδημαϊκόν ἔτος 1900-1901 ἐν τῷ καταλόγῳ της Αστυκλινικῆς ἐγγραφέντων 218 διδασκῶρων, 164 μὲν ἔλαβον ἀπόδειξιν

της εν αυτή πρακτικής ασκήσεως, οι δε λοιποί 54 δεν συνεπλήρωσαν εισέτι το υπό του νόμου οριζόμενον εννεάμηνον χρονικόν διάστημα.

ΜΑΙΕΥΤΗΡΙΟ

Διευθυντές: Μ. Βενιζέλος και στη συνέχεια Δ. Κόνσολας. Χρησίμευσε για την εκπαίδευση των μαιών αλλά και την πρακτική διδασκαλία των φοιτητών. Το 1890 ορίζονται στις 2 δρχ. η ημερησία δαπάνη παραμονής και στις 5 δρχ. η πλύση των ρούχων κατ' αποκοπή εφάπαξ. Από το 1890 έως και το 1900, σύμφωνα με το διευθυντή Δ. Κόνσολα:

[...] εισήλθον και έτεκον εν τω Μαιευτικώ καταστήματι 1.057, εξ ων τέσσαρες μόνον απεβίωσαν [...]. Ετέχθησαν δε 1.074 νεογνά (διότι ήσαν 17 δίδυμοι τοκετοί), εξ ων 557 άρρενα και 517 θήλεα, και εκ τούτων 405 παρελήφθησαν υπό των μητέρων, 590 απεστάλησαν εις το Δημοτικόν Βρεφοκομείον και 79 απεβίωσαν, εξ ων 48 προ του τοκετού ένεκα νόσων της μητρος ή εκτρώσεως ή προώρου τοκετού και 31 κατά τον τοκετόν ένεκα δυστοκιών και εγχειρήσεων [...]

Εκ της στατιστικής ταύτης εξαγονται τα εξής συμπεράσματα:

1. Ότι το Μαιευτικόν κατάστημα εν τη σμικρότητί του είνε και πρέπει να θεωρήται σωτήριον άσυλον, διότι έσωσε την ζωήν 2.048 εγκαταλειμμένων όντων ενηλίκων και μη, καθόσον, εάν αι 1.067 τέσσασαι δεν προσέτρεχον εν αυτώ, αι πλειότεραι των ήμισυ θα απέθνησκον εις τας τρώγλας των άνευ ουδεμιάς αντιλήψεως κατά τον τοκετόν και την λοχείαν, εκ δε των υπολοίπων, αι μεν θα έτικτον εις τα υπόγεια των μαιών και θα απεδεκατίζοντο, αι δε θα κατέφευγον αναγκαστικώς εις εγκληματικήν και θανατηφόρον έκτρωσιν.
2. Ότι εν τω Μαιευτηρίω εκτελείται αμέμπτως και ανελλιπώς πάσα η επισημονική λειτουργία, διότι, αφού πελάτιδες αυτού είνε αποκλειστικώς αι άστεγοι, αίτινες, ένεκα της στέρησεως πάντων των προς συντήρησιν μέσων προσβάλλονται υπό οξειών ή χρονίων νόσων επιπλεκουσών και δυσχεραίνουσών σπουδαίως την κύσιν, τον τοκετόν και την λοχείαν, αναποφεύκτως προς σωτηρίαν αυτών απητείτο η ακριβεστάτη εφαρμογή της αντισηψίας και καθαριότητος και των λοιπών αναγκαίων θεραπευτικών μέσων.
3. Ότι αυτό είνε ταυτοχρόνως και χρησιμότατον σχολείον των μαιών, διότι τα ανωτέρω θεραπευτικά μέσα απομανθάνουσι καλώς αι κατά τον τοκετόν και την λοχείαν παριστάμεναι μαθήτριάι, αίτινες διά τούτο εις τας μεγαλύτερας της γείτονος επικρατείας πόλεις είνε αι μόναι διακρινόμεναι και προτιμώμεναι μαίαι, ως τούτο ομολογούσι μεθ' υπερηφανεάς και άκρας ευχαριστήσεως πάντες οι κατά το τελευταίον ιατρικόν Συνέδριον ελθόντες εκείθεν αξιόλογοι συνάδελφοι. Δυστυχώς δε ένεκα του ολίγου αριθμού των τοκετών δεν είνε δυνατόν να εξασκηθώσιν όσον έδει και οι υπερμέτρως

πολυάριθμοι διδάκτορες της ιατρικής. Η έλλειψις όμως αυτή καθώς και οι λοιποί αναπόφευκτοι ένεκα της σμικρότητας του Μαιευτηρίου και των γλίσχρων προς συντήρησιν αυτού μέσων, πεποίθαμεν αδιστάκτως ότι θα εκλείψωσι μετά την όσον ούπω γενησομένην οικοδομήν Μαιευτικού κατ-στήματος καλώς κατηρητισμένου, το οποίον προ καιρού θα υπήρχεν εάν δυστυχώς δεν εθίγετο η περιουσία του Πανεπιστημίου ή και εάν δεν εδυσχε-ραίνετο μετέπειτα η οικονομική κατάστασις του κράτους [...].

Κατά τον τοκετόν παρίστανται κατά σειράν προσκαλούμενοι 2-3 εκ των της Αστυκλινικής διδασκόντων, 4 μαθήτριά, η μαία, η νοσοκόμος και ε-ναλλάξ ο βοηθός ιατρός ή ο επιμελητής. Είνε δε αδύνατον να παραστώσι πλείονες ένεκα της μικράς χωρητικότητος του θαλάμου εν ω εκτελείται ο τοκετός και διότι δεν θα ηδύναντο να παρακολουθήσωσιν εκ του πλησίον τας λεπτομερείας του τοκετού, ουδέ θα ετηρείτο η απαιτουμένη αντισηψία, διά τούτο δε και οι δυσαναλόγως προς τον αριθμόν των εκτελουμένων το-κετών πολυαριθμότατοι κατ' έτος διδάκτορες της Αστυκλινικής δεν παρί-στανται εις πολλούς τοκετούς.

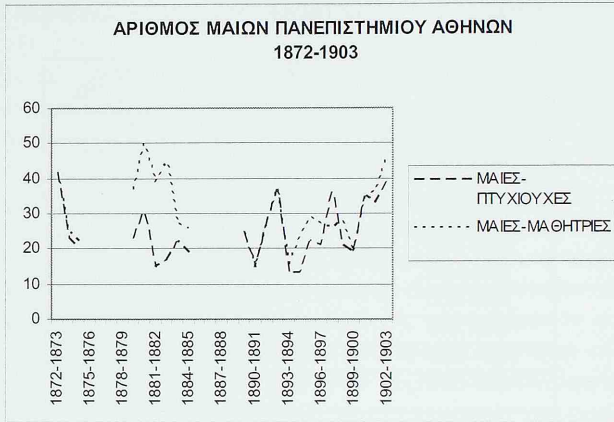
Κατά δε τας ημέρας της λοχείας διημερεύει ή διανυκτερεύει μία εκ των πα-ραστασών κατά τον τοκετόν μαθητριών, ίνα παράσχη τα απαιτούμενα βοηθήματα εις την λεχωίδα και ασκηθή εις την εκτελουμένην αντισηψίαν και καθαριότητα. Οι δε τεταρτοετείς φοιτηταί της Ιατρικής Σχολής προ-σκαλούμενοι δις της εβδομάδος ανά 10 παρίστανται εις τας επι γυναικείου γενομένας πρακτικάς ασκήσεις υπό του επιμελητού [...].

Μαθήτριά δε ενεγράφησαν 504, εξ ων απελύθησαν 425. Εκ τούτων αι μεν 354 κατήγοντο εκ των επαρχιών της ελευθέρας Ελλάδος, αι δε 150 εκ των της γείτονος επικρατείας. Αύται ήδη και εν Ελλάδι και εν τη Αιγύπτω και εν ταις μεγάλαις του γείτονος Κράτους πόλεσι διακρίνονται και προ-τιμώνται [...].

ΟΙ ΦΟΙΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΑΙΩΝ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ	ΜΑΙΕΣ- ΠΤΥΧΙΟΥΧΕΣ	ΜΑΙΕΣ- ΜΑΘΗΤΡΙΕΣ
1872-1873	42	42
1873-1874	23	25
1874-1875	20	22
1875-1876		
1876-1877		
1877-1878	34	37
1878-1879		
1879-1880	23	37
1880-1881	31	50
1881-1882	15	39
1882-1883	17	45
1883-1884	22	27
1884-1885	19	26
1885-1886		
1886-1887	29	29
1887-1888		
1888-1889		
1889-1890	25	25
1890-1891	15	15
1891-1892	27	27
1892-1893	37	37
1893-1894	13	15
1894-1895	13	24
1895-1896	22	29
1896-1897	21	27
1897-1898	36	26
1898-1899	21	28
1899-1900	19	19
1900-1901	35	35
1901-1902	33	36
1902-1903	39	46

ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΕΙΟ

Από το 1868 υπάγεται στην Ιατρική Σχολή έως το 1892 ονομαζόταν Νοσοκομείον των οφθαλμιώντων. Διευθυντής ήταν ο Α. Αναγνωστάκης.

Λειτουργεί κατά τας διατάξεις του διά του Β. Διατάγματος της 14ης Αυγούστου 1843 εγκριθέντος κανονισμού αυτού, προς θεραπείαν των πασχόντων υπό οφθαλμικών παθών και προς την κλινικήν περί ταύτα σπουδών των φοιτητών της ιατρικής σχολής, υπό την διεύθυνσιν του οικείου καθηγητού.

ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΝ ΤΩΝ ΑΦΡΟΔΙΣΙΩΝ ΠΑΘΩΝ - ΤΩΝ ΜΕΤΑΔΟΤΙΚΩΝ ΝΟΣΗΜΑΤΩΝ

Διευθυντές: Σπ. Μπαλάνος, Παύλος Ιωάννου, Ευάγ. Καλλιοντζής. Υπαγόταν στη δικαιοδοσία του Υπουργείου των Εσωτερικών και δεχόταν

τας εκ των ειρημένων νοσημάτων αρρώστους γυναίκας τας είτε αυθορμήτως προσερχομένας είτε υπό της αστυνομίας κατά το πλείστον προσαγομένας χρησιμεύει δε και προς κλινικήν διδασκαλίαν των τεταρτοετών φοιτητών της ιατρικής [...].

[Το 1900-1901] την κλινικήν διδασκαλίαν ηκολούθησαν 160 τελειόφοιτοι και τεταρτοετείς φοιτηταί της ιατρικής (το οίκημα είναι ανεπαρκές και ακατάλληλον, έχει δε ανάγκην και γενικής αντικαταστάσεως του υλικού αυτού)[...].

[Το 1901-1902] την κλινικήν διδασκαλίαν ηκολούθησαν 150 τεταρτοετείς και τελειόφοιτοι της Ιατρικής.

ΠΑΙΔΙΑΤΡΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ

Επιμελητής Καραβασίλης - 1900-1901

εισήχθησαν παιδιά εν όλω

456

προστίθενται τα εκ του παρελθόντος έτους νοσηλεύόμενα

13

469

Εν τη κλινική ταύτη εδιδάξαμεν τους κ. φοιτητάς από κλίνης καθ' όλον το έτος τετράκις της εβδομάδος εκάστοτε, και ησκήσαμεν αυτούς εις την διαφορικήν διάγνωσιν, την πρόγνωσιν και την θεραπείαν των παρουσιαζομένων νοσημάτων.

Κατηρτίσαμεν σειράς εξ οκτώ έως δέκα φοιτητών εκάστην, καθ' ας ούτοι εδιδάχθησαν την φυσιολογίαν και υγιεινήν της παιδικής ηλικίας και ησκήθησαν εις τας σπουδαιότερας θεραπευτικάς επεμβάσεις τας εξής:

1. Πλύσεις του στομάχου
2. Πλύσεις των εντέρων
3. Διατροφήν των βρεφών διά της ρινός και διά του οισοφαγείου
4. Διασωλήνωσιν του λάρυγγος και τραχειοτομίαν
5. Εφαρμογήν του φαραδικού και γαλβανικού ρεύματος προς ηλεκτροδιαγνωστικήν εξέτασιν των μυών και θεραπείαν.

ΒΡΕΦΟΚΟΜΕΙΟ

Διευθυντής: Α. Ζίννης. Κλινική διδασκαλία των παιδικών νοσημάτων.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ ΚΑΙ ΜΙΚΡΟΒΙΟΛΟΓΙΑΣ (ιδρύεται το 1900)

Διευθυντής: καθηγητής Β. Σάββας. Συντελεί αφενός στην άσκηση των φοιτητών της ιατρικής, αφετέρου στην προαγωγή της υγιεινής στην Ελλάδα. Ωστόσο από την έκθεση του διευθυντή του το 1903 γίνεται φανερό ότι οι προαναφερόμενοι σκοποί δεν εκπληρώνονται σε υψηλό βαθμό:

Ελλείπει άλλου καταλληλοτέρου χώρου εγκατεστάθη εν τω ισογείω του Γενικού Χημείου, εν χώρω αποτελούμένω εκ μιας μόνον αιθούσης και εκ μικρού τινός και σκοτεινού δωματίου, όπερ προς το παρόν χρησιμεύει ως σκοτεινός θάλαμος και ως αποθήκη.

Μέρος του διαδρόμου χρησιμεύει προς παρασκευήν των θρεπτικών υλικών και προς πλύσιν των αγγείων, εις γωνίαν δε τινά των υπογείων του Χημείου διατηρούμεν τα διάφορα ζώα άτινα χρησιμοποιούνται προς πειραματισμόν.

Η Ακαδημαϊκή σύγκλητος μοι εχορήγησεν ευθύς εξ αρχής πίστωσιν προς εγκαθίδρυσιν του εργαστηρίου και προς αγοράν των απολύτως αναγκαίων επίπλων και οργάνων. Ένεκα της ανεπαρκείας όμως του χρηματικού ποσού ηγοράσθησαν κατά το πρώτον έτος μόνον τα απολύτως αναγκαία διά τας κατά το μάθημα επιδείξεις, τούτου δ' ένεκα οι φοιτηταί δεν εδυνήθησαν ν' ασκηθώσι πρακτικώς κατά το πρώτον και δεύτερον έτος. Αφ' ότου όμως διά των κατά τα κατόπιν έτη χορηγηθεισών πιστώσεων κατέστη δυνατή η αγορά των απαιτουμένων μικροσκοπίων και λοιπών συναφών, ήρξαντο αι ασκήσεις τακτικώς, συμφώνως δε προς τον κανονισμόν ουδείς του λοιπού δύναται να προσέλθη εις διδακτορικάς εξετάσεις, αν μη φέρη απόδειξιν, ότι ησκήθη τον κεκανονισμένον χρόνον εν τω Εργαστηρίω τούτω. Ως εκ του στενού χώρου και του αριθμού των μικροσκοπίων μόνον 24 φοιτηταί δύνανται να εργασθώσι συγχρόνως.

Αι ασκήσεις διαρκούσι 4 εβδομάδας, τελούνται δε ανά πάσαν δευτέρα ημέραν επί 2 ώρας εκάστοτε. Κατά το χρονικόν τούτο διάστημα εκμανθάνουσιν οι φοιτηταί τον τρόπον της διά του μικροσκοπίου ερεύνης, τας διαφόρους μεθόδους της καλλιέργειας των μικροβίων, σπουνδάζουσι τα παθογόνα μικρόβια, τινάς των ζυμομηκύντων και ευρωτομηκύντων, ζωϊκά τινά παράσιτα, τα διάφορα είδη των κωνώπων. Διδάσκεται η μικροβιολογική έρευνα του ύδατος και του αέρος. Εκ των λοιπών μερών της υγιεινής ασκούνται οι φοιτηταί πρακτικώς μόνον περί την έρευναν των ενδυμάτων, του γάλακτος, του βουτύρου, και των διαφόρων ειδών του αλεύρου. Τδιον μάθημα αφιερούται εις την διδασκαλίαν και πρακτικήν άσκησιν του δαμαλισμού και της απολυμάνσεως των χειρών.

Ο κανονισμός του Υγεινολογείου προνοεί περί διορισμού δύο επιμελητών και δύο βοηθών. Εκ τούτων όμως διωρίσθησαν προς το παρόν μόνον εις επιμελητής, ο Ιατρός κ. Ευάγγελος Κουμούλης εν Γερμανία τελειοποιηθείς και εις βοηθός ο ιατρός κ. Περικλής Μαρουδής.

Το Υγεινολογείον έχει ανάγκην πλείστων όσων εισέτι οργάνων, αφ' ενός μεν διά να δυνηθή ν' ανταποκριθή εις τας απαιτήσεις του μαθήματος, αφ' ετέρου δε διά να παράσχη εις τους εν αυτώ εργαζομένους τα απολύτως αναγκαία προς την εν τοις διαφόροις κλάδοις της υγιεινής έρευναν και άσκησιν.

Η βελτίωση της δημόσιας υγείας παρέμενε ο βασικός στόχος ακόμα στις αρχές του 20ού αιώνα. Η δημιουργία των πρώτων μικροβιολογικών εργαστηρίων και η προσπάθεια διάχυσης της θεωρίας των μικροβίων τόσο στο ιατρικό σώμα όσο και στις μαίες και τις νοσοκόμες που είχαν ανεπαρκή ακόμα εκπαίδευση πιστοποιούν τις προσπάθειες σ' αυτή την κατεύθυνση. Τελικά όμως η μεγάλη παραγωγή ιατρών από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών των οποίων μεγάλο μέρος εγκαθίστατο στην πρωτεύουσα δεν είχε άμεση επίπτωση στη βελτίωση της δημόσιας υγείας της πόλης που θα χρειαστεί τουλάχιστον 2 δεκαετίες για να

βελτιωθεί ουσιαστικά: η θνησιμότητα το 1885⁸ ήταν γύρω στο 34‰ και η Αθήνα μια πρωτεύουσα που σκοτώνει τα παιδιά της⁹ ! Η μείωση της θνησιμότητας περνάει και από τη βελτίωση του οικονομικού επιπέδου των κατοίκων που επιτρέπει τη χρήση των ιατρικών υπηρεσιών.

8. «Κατά τους ληξιαρχικούς πίνακες της πόλεως Αθηνών τω 1885 απεβίωσαν άτομα 2.438» στην εφημερίδα. *Ερμής, έτος Ε, αρ. φύλλου 50, 7/12 1886*, σελ. 403. Ο πληθυσμός της πρωτεύουσας το 1884 ήταν 84.903 κάτοικοι.

9. Maurice Garden-Ευγενία Μπουρνόβα, «Ο πληθυσμός της Αθήνας και της γύρω περιοχής κατά το 2^ο μισό του 19^{ου} αιώνα» στο περιοδικό *Ιστορικά* τχ.43, Δεκέμβριος 2005, Αθήνα, σελ. 373-396.